

УДК 027.021(477.74)

Л. І. Саєнко

*кандидат історичних наук,
Одеська національна ордена Дружби народів
наукова бібліотека ім. М. Горького,
завідувач відділу «Одесіка»*

**ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ
ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОРДЕНА ДРУЖБИ НАРОДІВ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМ. М. ГОРЬКОГО**

У статті представлено джерела формування фонду Одеської національної ордена Дружби народів наукової бібліотеки ім. М. Горького, зокрема зацентровано увагу на переданих бібліотеці приватних книжкових колекціях. Ключові слова: наукова бібліотека, бібліотечні фонди, енциклопедичні видання, приватні книжкові колекції.

The paper presents the sources of fund Odessa National Order of Friendship of Peoples Science Gorky Library in particular is emphasized in transmitted of private book collections.

Keywords: library science, library collections, encyclopaedias, private book collection.

Одеську національну ордена Дружби народів наукову бібліотеку ім. М. Горького (далі – ОННБ) засновано 25 вересня 1829 р. Вона стала другою в Російській імперії (після Імператорської бібліотеки в Санкт-Петербурзі) публічною бібліотекою і першою на території України. Імператор Микола I видав рескрипт про заснування в Одесі публічної бібліотеки за ініціативою генерал-губернатора Новоросійського і Бессарабського краю графа М. С. Воронцова та газети «Одескій вѣстникъ». Нині ОННБ є провідною науковою бібліотекою України, загальнодержавним сховищем національного друку. Загальний фонд бібліотеки становить 5 мільйонів документів на паперових і нетрадиційних носіях інформації з усіх галузей знань понад 100 мовами світу. У фонді ОННБ близько 200 тис. примірників рідкісних видань і рукописів, серед них – 52 інкунабули, понад 100 палеотипів, різноманітні раритети та стародруки, зокрема, пам'ятки слов'янської писемності «Хіландарські аркуші» й «Охридські аркуші», Євангелія XI ст., а також понад 2 тис. рукописів XII – XIX століть слов'янськими, латинською, грецькою, італійською та іншими мовами.

Шляхи формування документального фонду найстарішої книгозбірні України досить різноманітні. З перших днів заснування і впродовж багатьох років головним джерелом її поповнення були пожертви. Дослідження подарованих у різні роки особистих книжкових колекцій, їх ретельне вивчення і опис є одним із важливих напрямів наукової діяльності ОННБ. Перший вагомий внесок у фонд бібліотеки зробив ініціатор її заснування Михайло Семенович Воронцов, який подарував бібліотеці близько 66 томів рідкісних видань. Його приклад наслідували громадські й політичні діячі, науковці, діячі культури, які активно передавали бібліотеці свої книгозбірні. Серед таких книжкових зібрань особливо цінною є колекція мецената і попечителя бібліотеки графа Михайла Михайловича Толстого – понад 40 тис. видань, а також книжкова колекція міського голови і мецената Григорія Григоровича Маразли – 10 тис. видань.

Гордістю бібліотеки є книжкова колекція «Україніка», у складі якої є перші видання, здійснені кирилицею (зокрема, вітчизняним першодрукарем Іваном Федоровим), архів і бібліотека видатного українського бібліографа і книгознавця Михайла Федоровича Комарова, що є важливим документальним джерелом для дослідження історії книговидання та бібліографії України.

Серед інших знаних особистих колекцій – книжкове зібрання Івана Олексійовича Стемпковського, відомого історика, археолога, засновника Одеського і Керченського археологічних музеїв. У 1887 р. свою колекцію книг, 3176 томів, передав бібліотеці Платон Йосипович Бурачков, відомий археолог, почесний член Одеського товариства історії старожитностей, дійсний член майже всіх російських товариств археології.

У 1893 р. Олександр Олександрович Борзенко, магістр цивільного права, перекладач, краєзнавець, пожертвував бібліотеці свою книжкову колекцію, у складі якої є унікальне 17-томне енциклопедичне видання П. Ларруса «Великий універсальний словник XIX ст.», що містить інформацію з французької мови, історії, географії, міфології, бібліографії, художньої літератури.

Яків Юлійович Бардах, заслужений діяч науки, мікробіолог, інфекціоніст, який 1903 р. в Одесі організував першу в Росії станцію швидкої медичної допомоги, подарував бібліотеці «Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum» Дж. Баксторфа (1639), а також галузеві медичні словники, опубліковані в 1663 р. та 1788 р. І це лише частина колекції книг, подарованих бібліотеці.

Гордістю ОННБ є книжкова колекція відомої французької художниці, громадського діяча, почесного громадянина Одеси, мецената Сюзанни Саварі-Полідорі. Упродовж останніх десяти років вона передає до фонду бібліотеки цінні альбоми, книги, журнали, газети. Нині ця колекція нараховує 1694 прим., серед яких видання з історії, економіки, теорії літератури, психології, медицини, книги з історії костюма різних народів країн світу, каталоги мод тощо. Увагу читачів привертають шеститомна енциклопедія П.-М. Гійона «Захист ваших прав» (Париж, 1978), восьмитомна праця того ж автора «Енциклопедія з питань розміщення капіталів» (Париж, 1978), ілюстроване довідково-енциклопедичне видання «Жінки і художники» (Париж, 2002).

Повнота фондів вітчизняної літератури гарантується надходженням обов'язкового примірника документів на підставі постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок доставлення обов'язкових примірників документів» від 10 травня 2002 р.

У формуванні національної самосвідомості українського народу все більшого значення набуває відновлення історичної пам'яті, очищення ментальності від усього наносного, того, що суперечить його природо-соціальної сутності, плекання інтелектуального потенціалу, осмислення історичної місії в контексті загально-цивілізаційного поступу.

У процесі формування й розвитку українознавчої науки винятково важлива роль відводилася і відводиться розробленню наукового інструментарію. З цією метою твориться і система довідкових, зокрема енциклопедичних видань.

Енциклопедичні видання завжди були й залишаються науково вивіреною джерелом достовірної інформації, свідченням всебічного розвитку національної науки і культури, освоєння здобутків світової цивілізації. У фондах ОННБ зберігаються як загальні енциклопедії, що охоплюють увесь комплекс відомих на цей час наук, так і енциклопедії з окремих ділянок знань, що набувають усе більшого значення для розвитку й примноження інтелектуального потенціалу нації. Особливим попитом користуються «Українська радянська енциклопедія» (у 12 т., 1979; у 16 т., 1984), «Українська літературна енциклопедія» (у 5 т., 1988), «Український радянський енциклопедичний словник» (у 3 т., 1988), «Універсальний словник-енциклопедія» (1999), «Российский энциклопедический словарь» (у 2 т., 2000), «Большой энциклопедический словарь» (1999), «Мала радянська енциклопедія» (1931; 1959). Не слід забувати і про енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона. Перелік енциклопедичних видань досить великий, але є одна проблема – у роки незалежності України до бібліотеки практично не надходять енциклопедичні видання з республік колишнього СРСР. Можна розраховувати лише на подарунки від колег.

Наявність у народів національних енциклопедій, енциклопедичних видань з різних галузей вітчизняної науки є свідченням їхньої цивілізованості, самодостатності, відображенням і чинником культурологічного процесу в суспільстві. Ще за часів Київської Русі на наших теренах з'являлися рукописні, а пізніше й друковані видання, які стали своєрідними носіями енциклопедичних знань того часу. Проте справжньої української енциклопедії, яка б давала відповіді на запитання, що

накопичувалися упродовж століть, де б містилися об'єктивні, достовірні знання про всю нашу тисячолітню історію й культуру, тривалий час не було.

Чи не першою спробою системного викладу знань про Україну був «Синопис» Їнокентія Гізелля, що з'явився у 1674 р. й упродовж XVII – XVIII століть витримав близько 30 перевидань. Цінні узагальнюючі праці про козацьку Україну в ретроспективі історії були створені у другій половині XVIII ст. Це, зокрема, «Краткое описание о козацком народе» П. Симоновського (1765) та «Краткая лѣтопись Малой Россіи» В. Рубана (1776), «Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи» О. Рігельмана (1778). Усі видання знаходяться в фондах ОННБ.

Кращі представники української наукової та художньої інтелігенції, які на початку XX ст. вимушено опинилися за межами рідної України і розпорошилися по всьому світу, все ж зуміли створити цілу низку цінних енциклопедичних видань українською мовою, в яких якнайповніше на той час було відображено матеріальне, духовне й культурне життя українського народу, а також всебічно використовувався досвід інших народів. За формою і змістом ці видання зробили б честь будь-якому європейському народові.

Особливе місце серед бібліотечних колекцій, що зберігаються у фондах ОННБ, належить книгозбірням та архівним матеріалам наших співвітчизників, які мешкають за кордоном. Надходження цих колекцій стало можливим завдяки активному розвитку зв'язків з українською діаспорою у роки незалежності України. Фонд бібліотеки поповнили цінні історіографічні матеріали про поселення українців за межами батьківщини, книжкові колекції та архівні матеріали громадських діячів та митців Австралії і Канади: Дмитра Нитченка, Степана Радіона, Ольги Терлецької та ін. Значення цих матеріалів неоціненне, оскільки вони акумулюють культурну пам'ять нашого народу, розкривають різнопланові сторони життя і діяльності через особисте сприйняття і є справжнім джерелом для науковців українських поселень. Зокрема, з енциклопедичних видань до фондів ОННБ надійшли три загальних томи «Енциклопедії українознавства» (1949) та її десяти томна словникова частина.

1995 р. Фондація українознавчих студій в Австралії (далі – ФУСА) надіслало до фонду бібліотеки 5-томну англomовну енциклопедію України, «Українці в Австралії: Енциклопедичний довідник» (2001). Завданням цієї книги, поряд з інформацією про нові здобутки громад, є надання максимально повно імен тих, чия праця була гідним внеском у загальну суспільну справу. Основним завданням книги було надати інформацію не тільки про знаних діячів спільноти, але й про маловідомих осіб, які заслуговують на відзначення їхньої плідної праці в громадському і культурно-освітньому житті. Крім того, читачі познайомилися з українсько-англійським та англо-українським «Словником», укладеним М. Дейко. У 2004 р. у Видавничому домі «Киево-Могилянська академія» опубліковано «Англо-український тлумачний словник економічної лексики» Анни Шимків (Австралія). Видання свідчить про перманентний інтерес і підтримку вітчизняних учених у їхніх наукових дослідженнях українцями з-за кордону.

Науковій спільноті і пересічним читачам стала відомою «Мала літературна енциклопедія» Павла Богацького – праця, потрібна для українців не лише Австралії, але й для України. Робота над енциклопедією розпочалася 1948 р. у таборах політичних переселенців-емігрантів у Німеччині, закінчена в Австралії 25 травня 1950 р. Її підготовлено до друку заходами сина П. Богацького – Левка Богацького. Укладена енциклопедія зі знанням справи, з любов'ю до рідного слова, вона і сьогодні потрібна для пізнання естетичного і громадсько-культурного функціонування художнього слова, необхідна усім, хто цікавиться історією і теорією літератури.

У фондах бібліотеки зберігаються також праці С. Радіона, зокрема: «Словник українських дипломників в Австралії» (1982), «Словник українських прізвищ в Австралії» (1981), «Словник українських громадсько-культурних трудівників Австралії» (1992).

Результатом використання всіх енциклопедичних та довідкових видань є праці ОННБ: науково-бібліографічний покажчик «Голодомор в Україні 1932 – 1933 рр.» (2001, 2008), підготовлений спільно з Інститутом історії України НАН України й ФУСА, бібліографічний покажчик «Митці розстріляного відродження» (2002) та антологія поетичних творів «Шляхами пам'яті» (2011).